

УКРАЇНСЬКА АДВОКАТУРА В УМОВАХ ВІЙНИ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ КОНТЕКСТ

Анотація. У статті досліджено питання функціонування вітчизняної адвокатури під час російсько-української війни. Проаналізовано основні виклики, що постали перед українськими адвокатами всередині країни та за кордоном. Визначено шляхи розв'язання труднощів, пов'язаних із війною.

Метою статті є аналіз проблем і тенденцій розвитку української адвокатури у період повномасштабної війни, формулювання рекомендацій та пропозицій щодо підвищення її стійкості в кризових умовах функціонування.

У роботі звернуто увагу, що під час війни змінилися потреби клієнтів та адвокатів, зокрема, пріоритетними стали потреби в безпеці й фізіологічні потреби, зменшилася кількість клієнтів, тому значна частина представників адвокатської професії опинилася на межі виживання.

Узагальнення практики функціонування адвокатури під час повномасштабної війни дозволило виділити такі загальні етапи її розвитку: 1) шок; 2) виживання; 3) відновлення й поступовий вихід на довоєнні показники, розширення потенціалу.

У статті сформульовано практичні рекомендації щодо забезпечення ефективної адвокатської діяльності, а також підтримання стійкості системи адвокатури під час війни.

Аргументовано необхідність нормативної регламентації обов'язку органів адвокатського самоврядування евакуювати відповідні матеріали діловодства у випадку оголошення стану війни або запровадження воєнного стану, наявності загрози військового захоплення населеного пункту, в якому розташований такий орган.

Зроблено висновок, що в умовах повномасштабної війни українська адвокатура зазнала тяжких випробувань, що відрізнялися у географічному, хронологічному та секторальному вимірах, водночас професійна спільнота продемонструвала наявність достатнього ресурсу міцності та інституціональної стійкості, для подальшого посилення якої обґрунтовано необхідність внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Ключові слова: адвокат, адвокатура, війна, адвокатське досье, воєнний стан, блекаут, організаційні форми адвокатської діяльності.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна росії проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, зумовила руйнівні наслідки, яких європейський континент не бачив з 1940-х років минулого століття.

Із безпрецедентними викликами зіткнулися усі інституції Української держави та суспільства, в тому числі така важлива складова правової системи, як адвокатура.

Майже рік адвокатура функціонує у надскладних умовах режиму воєнного

стану, тримає свою ділянку внутрішнього фронту й зіштовхується із значною кількістю нових проблем й труднощів, що визначає необхідність їх теоретичного аналізу та вирішення.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Окремі аспекти діяльності адвокатури під час російсько-української війни стали предметом наукової уваги Н. М. Бакаянної¹, А. М. Бірюкової, В. В. Заборовського², Л. М. Москвич, М. А. Погорецького³, М. М. Стефанчук⁴, О. З. Хотинської-Нор, О. Г. Яновської⁵ та інших, проте, війна, на жаль, триває і має тенденцію до затягування, ускладнюються та постійно змінюються правові засади й реальні умови адвокатської діяльності, що підкреслює потребу доктринального дослідження вказаних питань в межах цієї праці.

Метою статті є аналіз проблем і тенденцій розвитку української адвокатури у період повномасштабної війни, формулювання рекомендацій та пропозицій щодо підвищення її стійкості в кризових умовах функціонування.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Усвідомлення процесів, що відбуваються в адвокатурі, неможливо без розуміння за-

гального контексту й деструктивних чинників, що впливають під час війни на роботу усіх державних та громадських інституцій, зокрема, тих, що функціонують у правовій сфері.

Російська інтервенція призвела до великих людських та матеріальних втрат, окупації частини території держави. Падіння ВВП України за підсумками 2022 року склало 30,4%⁶, 5 млн. українців втратили роботу⁷, пошкоджено або зруйновано більше 817 тис. житлових будинків⁸. Станом на кінець року у державах Європи перебуває понад 7,8 млн. мігрантів з України⁹, а кількість внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) всередині країни становить 5,9 млн. осіб¹⁰.

Зниження ділової активності, зростання валютного курсу й споживчих цін, жорстокість й масштаби військової агресії, а також інші фактори зумовили складну соціально-економічну ситуацію й значно вплинули на психологічний стан населення, ставши найбільш тяжким випробуванням для громадян за часів незалежності України.

Тектонічні рухи, що відбулися в країні, змінили й систему координат, в межах якої функціонує адвокатура. Через відсутність достатньої кількості платоспроможних клієнтів значна частина

¹ O Khotynska-Nor, N Bakaianova, Transformation of Bar in Wartime in Ukraine: on the Way to Sustainable Development of Justice (On the Example of Odesa Region) (2022) 3 *Access to Justice in Eastern Europe* 146–154.

² В Заборовський, О Орлова, В Манзюк, Особливості професійної діяльності адвоката та української адвокатури в умовах воєнного стану (2022) 3 *Аналітично-порівняльне правознавство* 279–285.

³ М А Погорецький, О Г Яновська, Адвокатура України: підручник (Київ, Юрінком Інтер, 2014) 368; Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»: науково-практичний коментар. 2-ге вид. зі змін. та доповн. / Погорецький М А, Яновська О Г, Кучинська О П та ін. (Київ, Алерта, 2019) 346.

⁴ М Стефанчук, Державна правова політика у сфері адвокатури та адвокатської діяльності: актуальний вимір / ред. Н Бакаянова, *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє*: матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф. (Фенікс, 2022) 51–55.

⁵ М А Погорецький, О Г Яновська, Адвокатура України: підручник (Київ, Юрінком Інтер, 2014) 368.

⁶ Мінекономіки попередню оцінку падіння ВВП в 2022 році на рівні 30,4% <<https://www.me.gov.ua/New/Detail?lang=uk-UA&id=4470bafb-5243-4cb2-a573-5ba15d9c8107&title=MinekonomikiPoperedno>> дата звернення 15.12.2022.

⁷ Щонайменше 5 мільйонів людей в Україні втратили роботу – Мінекономіки <<https://www.epravda.com.ua/news/2022/11/20/694040/>> дата звернення 15.12.2022.

⁸ Звіт «Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення – серпень 2022» спільно підготовлений Світовим банком, Урядом України та Європейською Комісією <<https://documents1.worldbank.org/curated/en/099545009082226957/pdf/P1788430ed0fce0050b9870be5ede7337c6.pdf>> дата звернення 15.12.2022.

⁹ United Nations High Commissioner for Refugees. Ukraine situation. 16 December 2022. <<file:///C:/Users/user/Downloads/20221216%20Ukraine%20situation%20flash%20update%20No%2037.pdf>> дата звернення 18.12.2022.

¹⁰ Міжнародна організація з міграції ООН. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні: опитування загального населення, раунд 11. 25 листопада – 5 грудня 2022 року <file:///C:/Users/user/Downloads/IOM_Gen%20Pop%20Report_R11_IDP_UKR.pdf> дата звернення 15.12.2022.

представників адвокатської професії опинилася на межі виживання.

Річ у тім, що потреби й проблеми суто правового характеру не розглядаються більшістю населення як основні, найпоширеніші, першочергові¹. В результаті середньовічних варварських дій росії потреби українців зазнали кардинальних змін. Виходячи з концепції А. Маслоу² (піраміди Маслоу) на перший план вийшли такі прості й певним чином «забуті» у цивілізованих країнах потреби, як потреба у безпеці й фізіологічні потреби (їжа, тепло, вода тощо). Такі потреби масово виникли як у клієнтів, так й в адвокатів.

Прагнучи забезпечити собі безпеку, багато адвокатів стали ВПО або мігрували за кордон, де перед ними передусім постали потреби у забезпеченні даху над головою (житло, тепло) й харчування, а вже згодом – пошук джерел для існування й варіантів продовження професійної діяльності.

З огляду на те, що Україна є великою європейською державою, війна по-різному вплинула на адвокатів, які мешкають, наприклад, у південних та західних областях. Звідси доцільним є аналіз як загального впливу війни на адвокатуру, так й дослідження цих процесів у регіональному розрізі. Окрім географічної сегментації, варто звернути увагу й на відмінний секторальний вплив війни на різні галузі адвокатської практики, її активну хронологічну динаміку.

Узагальнення практики функціонування адвокатури під час повномасштабної війни дозволяє виділити такі загальні етапи її розвитку: 1) шок; 2) виживання; 3) відновлення й поступовий вихід на довоєнні показники, розширення потенціалу.

На першому етапі (24 лютого 2022 року – квітень 2022 року) із початком масових обстрілів української території індивідуально практикуючі адвокати й керівники адвокатських об'єднань (бюро)

в екстремому порядку вирішували, насамперед, питання особистої безпеки, а також безпеки своїх близьких й співробітників. Для цього, зокрема, здійснювалася евакуація до західних областей України або за кордон. Певна частина рішень ухвалювалася адвокатами ситуативно в умовах невизначеності й лавиноподібного наростання нових викликів – блекауту, повітряних тривог, відсутності тепла, газу, інтернету й телефонного зв'язку, загрози замінування, високого ризику випадкової загибелі тощо.

На окупованих територіях та в деяких прифронтових регіонах припинили роботу суди й інші державні структури, було зруйновано або значно пошкоджено 85 судів, змінено територіальну підсудність 128 судів й підслідність окремих органів кримінального переслідування. Численні втрати життя, здоров'я, житла й доходу підштовхували адвокатів до релокації, при цьому на відміну від судових та правоохоронних органів (прокуратура, поліція тощо), для організаційних форм адвокатської діяльності не передбачено обов'язку переїзду на підконтрольну територію (чимало адвокатів залишилося на окупованих територіях). На відміну від суддів чи прокурорів, для адвокатів як представників вільної професії не існує співмірних жорстких обмежень щодо виїзду за кордон (зокрема, жінок). Частина членів адвокатського корпусу в цей період фактично призупинила практику, змінила професію або вступила до лав ЗСУ.

Ті ж, хто залишився в професії, були змушені перейти в режим жорсткої економії, скоротити перелік сфер адвокатської практики, в тому числі змінити спеціалізацію, перейти на дистанційний формат роботи із клієнтами, намагатися суміщати професійну діяльність із pro bono послугами для військових, волонтерською роботою, переосмислити етичні підходи щодо обслуговування клієнтів із «російською участю», зосередитися

¹ С Іваницький, Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система (Інтерсервіс, 2017) 800.

² A Maslow, Motivation and personality (Harper & Row Publishers, 1970) 369.

на виробленні й апробації власної антикризової тактики і стратегії дій.

В цей час було закрито або обмежено доступ до частини державних реєстрів (Єдиний державний реєстр судових рішень, Державний реєстр речових прав на нерухоме майно, Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб підприємців та громадських формувань тощо), в тому числі відомостей з профайлу адвоката в Єдиному реєстрі адвокатів України (далі – ЄРАУ), зупинено роботу сервісів «Стан розгляду справ» та «Список справ, призначених до розгляду» на сайті судової влади, обмежено реалізацію окремих можливостей підсистеми «Електронний суд» Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (далі – ЄСІТС) тощо. Судові засідання проводилися за відсутності загрози життю та здоров'ю учасників справи, переважно у режимі відеоконференції й стосувалися передусім невідкладних справ, в інших випадках вирішувалося питання про зупинення провадження чи відкладення їх розгляду.

На другому етапі, що розпочався у травні 2022 року й став логічним наслідком деокупації Київщини, Житомирщини, Сумщини та Чернігівщини, частини території Миколаївської та інших областей, спостерігається поживлення адвокатської діяльності. Цьому сприяло покращення безпекової ситуації, часткове повернення переселенців й активізація судової практики – однієї з основних сфер діяльності адвоката.

У цей період поступово відновлено територіальну підсудність 51 суду й здійснено передислокацію окремих правоохоронних органів, відновлено доступ до державних реєстрів, зокрема, забезпечено часткове публічне відображення відомостей з профайлу адвоката в ЄРАУ,

розширено функціонал підсистеми «Електронний суд» в ЄСІТС, поновлено роботу сервісів «Стан розгляду справ» та «Список справ, призначених до розгляду» на сайті судової влади, набуває дедалі ширшого поширення не тільки практика електронного судочинства, але й розгляду справ в офлайн-режимі.

Іншим важливим чинником стало місцезнаходження клієнтської бази. Згідно опитувань, приблизно 80% підприємств Заходу, Центру, Півночі та Півдня України не планують релокації¹. Через фізичну неможливість переїзду (великі заводи, аграрні виробники тощо) або економічну недоцільність переміщення більша частина клієнтури залишається на місцях постійного перебування, де й потребує адвокатської допомоги.

У цей час відбувається поетапне повернення до звичного робочого ритму, подальша адаптація до реалій воєнного стану та нових об'єктивних обставин, спостерігається поступове збільшення кількості звернень про надання правничої допомоги. Водночас, неповна зайнятість (завантаженість) адвоката й зниження розміру винагороди, яку здатні сплатити клієнти, перетворюються на чинники, що істотно стримують розвиток адвокатури, змушуючи багатьох її представників перебувати на межі виживання.

Слід зазначити, що за різними оцінками, падіння обсягу надання правової допомоги під час війни склало від 30% до 50%².

За цих складних умов значна кількість керівників адвокатських об'єднань (бюро) обрали довгострокову стратегію збереження команди, корпоративної культури, репутації та ядра клієнтури. Однією з форм утримання кадрового складу в цих непростих умовах стало

¹ Регіональні результати дослідження стану та потреб бізнесу в умовах війни (27.06.2022) <<https://business.dia.gov.ua/en/cases/novini/regionalni-rezultati-doslidzenna-stanu-ta-potreb-biznesu-v-umovah-vijni>> дата звернення 15.12.2022.

² Правові потреби населення і бізнесу в Україні: результати експертного опитування 2022 (Всеукраїнська коаліція з надання правової допомоги) <<https://www.ucla.org.ua/?p=1560>> дата звернення 15.12.2022.; Люди, ресурси, підтримка, взаємодія: як наразі почувається український юрбіз (опитування Асоціації правників України) <<https://uba.ua/ukr/news/9170/>> дата звернення 15.12.2022.

направлення адвокатів на secondment¹ (прикомандирування, стажування) до одного із своїх закордонних офісів або партнерської організації.

На третій етап розвитку (відновлення й поступовий вихід на довоєнні показники, розширення потенціалу) вийшли не всі організаційні форми адвокатської діяльності, що є цілком природнім з огляду на загальну чисельність адвокатів (більше 65 тис.), відмінності у спеціалізації, різний кадровий потенціал, склад й обсяг клієнтського портфелю тощо. Так, якщо основними видами діяльності адвокатського об'єднання були захист у кримінальних справах корупційної спрямованості або представництво інтересів у міжнародних арбітражних установах й зберігся пул іноземних клієнтів, то й успішність роботи такого адвокатського об'єднання навіть в умовах воєнного стану може зрости й перевершити минулорічні показники.

Про наявність економічних передумов для відновлення й розширення адвокатської практики свідчать результати опитування представників бізнес-середовища. Так, якщо у квітні 2022 року не працювали частково або повністю 55,9% підприємств, то в листопаді цього року їх питома вага становила вже 31,7%².

Успішність адвокатської діяльності під час війни передусім стала залежати від усвідомлення найбільш затребуваних практик (сфер обслуговування), готовності швидко змінити (розширити) профіль роботи згідно з вимогами часу й запропонувати високий стандарт надання допомоги. До переліку таких актуальних видів практик належать податкове, митне та міграційне право, сімейне, трудове та соціальне право (соціальні виплати, пільги й додаткові блага для ВПО та ін.), кредитні спори, реструктуризація

та банкрутство; судове, в тому числі, міжнародне вирішення спорів та арбітраж, кримінально-правова практика (захист й представництво інтересів); військове право, зокрема, правове супроводження документування й відшкодування збитків, завданих військовою агресією росії (фіксація, оцінювання збитків), відчуження чи вилучення майна для потреб армії, облік та бронювання військовозобов'язаних, встановлення юридично значущих фактів (народження, смерть, проживання однією сім'єю без шлюбу тощо), правовий захист військовослужбовців (стягнення виплат, пільг та інших видів матеріального забезпечення, встановлення інвалідності тощо) та членів сімей загиблих, полонених та зниклих безвісти військових; правова підтримка залучення міжнародної грантової фінансової допомоги на розвиток бізнесу, спонсорських коштів на забезпечення армії, діяльності зарубіжних та вітчизняних благодійних організацій, усунення транскордонних та національних перешкод у реалізації гуманітарних та волонтерських проєктів.

Очевидно, що кожен з цих видів практик має різні показники дохідності й відмінні перспективи для довгострокової реалізації, водночас в межах своєї корпоративної соціальної місії окрему увагу доцільно присвятити pro bono проєктам в інтересах перемоги над російським загарбником, що стало невід'ємною ознакою патріотичного позиціонування соціально відповідальної адвокатської діяльності.

Якщо відійти від загальних тенденцій й подивитися на процеси, що відбувалися в адвокатурі на регіональному рівні, то можна побачити ще більші відмінності її розвитку в географічному розрізі, адже по-різному функціонували й постраждали адвокатські громади Луцька, Маріу-

¹ В Саенко, М Харенко, Світло в темряві <https://pravo.ua/articles_category/top-50-providnykh-iurydychnykh-firm-ukrainy-2022/> дата звернення 15.12.2022.; О Батюк, Міжнародна конфігурація <https://pravo.ua/articles_category/top-50-providnykh-iurydychnykh-firm-ukrainy-2022/> дата звернення 15.12.2022.

² Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування в листопаді 2022 року. <<https://business.dia.gov.ua/cases/novini/stan-ta-potrebi-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvanna-v-listopadi-2022-roku>> дата звернення 15.12.2022.

поля чи Харкова. Це дозволяє здійснити їх класифікаційний розподіл залежно від ступеня впливу війни на розвиток регіональних адвокатських співтовариств: 1) адвокатські громади в глибокому тилу, де адвокати, судові та правоохоронні органи практично безперебійно працювали в штатному режимі; 2) адвокатські громади, що пережили окупацію чи бойові дії, або межують із РФ чи регіонами, де ведуться бойові дії, й періодично інтенсивно обстрілюються окупантами (Харків, Миколаїв, Херсон, частина Сумщини, Чернігівщини тощо); 3) адвокатські громади в зоні бойових дій та на прифронтових територіях; 4) адвокатські громади в окупації. Протягом дії воєнного стану ситуація у конкретному адвокатському співтоваристві могла динамічно змінитися, що прослідковується на прикладі адвокатських громад Ірпеня, Лиману чи Чернігова.

Окрім факторів безпеки, близькості до північного «божевільного сусіда» й районів бойових дій, на локальну й регіональну специфіку розвитку адвокатських співтовариств вплинули й інші чинники – кількість ВПО й переміщеного бізнесу, економічні особливості функціонування відповідних територій та ін. Так, наприклад, після деблокади частини морських портів Причорномор'я та початку роботи «зернової угоди» додалося роботи адвокатам Одещини й Миколаївщини.

У найбільш сприятливому становищі опинилася адвокатура західних областей (Карпатського краю) через віддаленість від фронту й високу кількість ВПО та релокованого бізнесу, значний рівень ділової активності й логістичну зручність, наближеність до інфраструктури ЄС. Результати досліджень¹ показують зростання попиту на правничу допомогу, передусім, у Львівській, Чернівецькій, Закарпатській області, що прийняли максимальне число переселенців. Менша кількість останніх у тилкових областях центральної частини України дозво-

лила компенсувати спричинене війною загальне падіння кількості звернень про надання правової допомоги й певним чином стабілізувати попит у наближених до довоєнного рівня обсягах.

В складній ситуації опинилися адвокати на територіях, що межують із РФ (прикордонні райони Чернігівської, Харківської, Сумської областей) або регіонами, де ведуться бойові дії, й періодично сильно обстрілюються агресором (Харків, Марганець, Нікополь, Миколаїв, Херсон, Запоріжжя та ін.). Такі населені пункти зазвичай перебувають в зоні досяжності ствольної чи реактивної артилерії (дешеві й масові засоби ураження), перероблених ракетних систем С-300. Психологічною особливістю адвокатів та їх довіритель в цих місцевостях є усвідомлення підвищеного ризику випадкової загибелі або каліцтва, втрати майна, необхідності вжиття додаткових заходів для забезпечення фізичного виживання. Коли кожен день може бути останнім для життя або роботи підприємства через влучання снаряду, бізнес-клієнти переважно утримуються від інвестицій. Адвокати ж в таких регіонах нерідко прагнуть облаштувати фортифікаційні споруди локального рівня для додаткового захисту (мішки з піском біля офісу, обшивка фанерою віконних отворів тощо), оборудувати в підвалі укриття, укомплектувати його необхідним запасом їжі (води), альтернативними джерелами енергозабезпечення та зв'язку, або змінити офіс на той, де зручно розташовано бомбосховище.

Значна частина адвокатів, особливо жінки, які мають неповнолітніх дітей, змушені переселитися з цих районів до більш безпечних.

Найбільш постраждалими є адвокатські громади регіонів, де в результаті бойових дій відбулися тотальні руйнування критичної, житлової та професійної інфраструктури, що не підлягає швидкому відновленню (Соледар, Ізюм, Бахмут

¹ Є Ріяко, Попит на юридичні послуги: огляд аналітики Google за лютий-квітень 2022 р. <<https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/-popit-na-yuridichni-poslugi-oglyad-analitiki-google-za-lyutyikviten-2022-r.html>> дата звернення 15.12.2022.

та ін.), причому це необов'язково пов'язано з окупацією відповідної території. На жаль, в Україні є міста й велика кількість сіл (селищ), що повністю зникли (не залишилося жодного приміщення), тож вцілілим адвокатам з таких населених пунктів залишається лише тимчасова або постійна міграція до інших регіонів.

На окупованих територіях Луганської, Донецької, Херсонської та Запорізької областей російські інтервенти імітували створення псевдоорганів адвокатського самоврядування згідно російського законодавства, дослідження діяльності яких має значення, насамперед, в аспекті притягнення відповідних осіб до кримінальної відповідальності на підставі міжнародного та національного права.

Необхідно зазначити, що після початку широкомасштабної війни адвокати не залишилися наодинці зі своїми проблемами. До їх вирішення долучилися як вітчизняні адвокати (із умовно безпечних, мирних регіонів), так й закордонні колеги, національні та іноземні органи адвокатського самоврядування, професійні громадські об'єднання.

Так, на національному рівні НААУ, РАУ затверджено резолюцію про неприпустимість та різке засудження військових дій РФ проти України¹, перераховано гроші на потреби оборони, активізовано роботу Всеукраїнської благодійної організації «Благодійний фонд допомоги адвокатам», створено Опікунську раду для розподілу благодійної допомоги адвокатам та їхнім сім'ям, постраждалим унаслідок воєнних дій в Україні, актуа-

лізовано критерії перерахування такої допомоги, спільно із регіональними органами адвокатського самоврядування налагоджено роботу ланцюгу допомоги західного регіону, в межах якого забезпечено сприяння внутрішньо переміщеним адвокатам за маршрутом їхнього руху до західних кордонів (проживання, забезпечення необхідним тощо).

Окрім того, закрито для публічного доступу персональні дані адвокатів в ЄРАУ², спрощено оформлення ордеру про надання правничої допомоги (дозволено його видачу адвокатським бюро/об'єднанням без скріплення печаткою юридичної особи та без підпису керівника), внесено зміни до механізму реалізації кваліфікаційних та дисциплінарних повноважень КДКА, ВКДКА в частині цифровізації та можливості застосування дистанційного формату взаємодії³, створено Центр надання методичної допомоги та координації волонтерського руху адвокатів з правового захисту військовослужбовців при НААУ тощо.

На регіональному рівні органами адвокатського самоврядування були прийняті рішення про фінансову підтримку ЗСУ й передачу військової амуніції, створення координаційних штабів та волонтерських центрів, чергування й безкоштовне консультування у місцях розміщення ВПО та кол-центрах (на «гарячих лініях»), надання матеріальної допомоги постраждалим колегам⁴, на базі рад адвокатів регіонів і КДКА облаштовано кабінети для адвокатів-переселенців, а згодом й пункти підтримки діяльності адвокатів (адвокатські пункти незлам-

¹ Про затвердження Резолюції щодо неприпустимості та різке засудження військових дій Російської Федерації проти України: Рішення Ради адвокатів України № 26 від 04 березня 2022 року <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2022-03-04-r-shennya-rau-26_624ad437403fc.pdf> дата звернення 15.12.2022.

² Про закриття для публічного доступу персональних даних адвокатів у Єдиному реєстрі адвокатів України на період запровадження воєнного стану: Рішення Ради адвокатів України № 22 від 02 березня 2022 року <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2022-03-02-r-shennya-rau-22_62443775bdf77.pdf> дата звернення 15.12.2022.

³ Про внесення змін та доповнень до Регламенту ВКДКА, Регламенту КДКА регіону та Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність: Рішення Ради адвокатів України № 34 від 25 березня 2022 року <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2022-03-25-r-shennya-rau-34_625694d14f74f.pdf> дата звернення 15.12.2022.

⁴ А Зінченко, Інституціалізація адвокатського самоврядування в Україні на прикладі Ради адвокатів

ності), за сприяння НААУ та іноземних колег укомплектовано автономними джерелами енергії та зв'язку (надано можливість зігрітися, зарядити мобільні пристрої, скористатись аптечкою, отримати доступ до підсистеми електронного суду ЄСІТС, ЄРАУ, електронного кабінету, друку ордерів та ін.), вжито заходів до оформлення перепусток адвокатам для роботи у вечірній час під час комендантської години, із деякими обмеженнями забезпечено виконання своїх поточних функцій (кваліфікаційні іспити, стажування тощо), налагоджено прямі контакти із регіональними органами професійних асоціацій адвокатів зарубіжних держав (передусім Польши, країн Балтії) щодо розселення членів сімей адвокатів та надання допомоги та ін.

Не залишилися осторонь й громадські організації професійного спрямування. Вже 24 лютого 2022 року Асоціація правників України (далі – АПУ) виступила із заявою щодо рішучого засудження військових дій РФ проти України¹ (на 8 днів раніше, ніж НААУ), створила гарячу лінію та окремий сайт для надання правової допомоги постраждалим від війни, закликала Міжнародну асоціацію юристів, Американську асоціацію юристів і Асоціацію юристів штату Нью-Йорк виключити з членства в цих організаціях всіх російських юристів², а провідні юридичні рейтинги світу (Best Lawyers, Chambers, Expert Guides, the Legal500 та ін.) виключити з рейтингування всі юридичні фірми та юристів росії та білорусі, звернулася до іноземних юридичних фірм щодо припинення

надання юридичних послуг та відмови в їх наданні не лише російському бізнесу, але й міжнародним компаніям, які продовжують свою діяльність на території росії, брала дієву участь в експертному обговоренні створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України, активно популяризувала розроблену ІВА програму для документування воєнних злочинів та фіксації шкоди «eyeWitness to Atrocities», надала можливість безкоштовного доступу своїм членам до зручного робочого простору (коворкінгу) в офісі АПУ у Києві³, спільно із зарубіжними професійними правничими організаціями провела спільні заходи щодо особливостей складання іспитів для соліситорів (solicitors qualifying exam) та надання допомоги у пошуку житла в Сполученому Королівстві тощо.

Асоціація адвокатів України 26 лютого 2022 року звернулася до міжнародних організацій адвокатів та практикуючих юристів за підтримкою щодо протидії російській агресії, сприяння у наданні військової та фінансової допомоги, посилення санкційного тиску на РФ⁴, закликала міжнародні компанії припинити економічну діяльність на території РФ⁵, запустила Telegram-бот для надання безкоштовної юридичної допомоги; провела значну кількість вебінарів, присвячених проблематиці діяльності бізнесу в умовах воєнного стану, забезпечення належними та допустимими доказами процедури відшкодування збитків, завданих військовою агресією РФ тощо.

Свою солідарність із українським народом висловили найбільші адвокатські

Миколаївської області у період воєнного стану 2022 року (2022) 12 *Вісник Національної асоціації адвокатів України* 24–33.

¹ Асоціація правників України виступила з офіційною заявою щодо військових дій Російської Федерації проти України (24 лютого 2022 року) <<https://uba.ua/ukr/news/8974/>> дата звернення 15.12.2022.

² АПУ закликала ІВА, АВА та NYSBA виключити з членства представників Російської Федерації (01 березня 2022 року) <<https://uba.ua/ukr/news/8999/>> дата звернення 15.12.2022.

³ АПУ з 4 жовтня відкриває для своїх членів безкоштовний коворкінг у Києві <<https://uba.ua/ukr/news/9383/>> дата звернення 15.12.2022.

⁴ The Ukrainian Advocates' Association cannot stay away from the current events in our country (26.02.2022) <<https://www.uaa.org.ua/novyny/novyny-aaui/the-ukrainian-bar-association-cannot-stay-away-from-the-current-events-in-our-country/>> дата звернення 15.12.2022.

⁵ ААУ звернулася до міжнародних компаній щодо необхідності припинення економічної діяльності на території РФ <<https://www.uaa.org.ua/novyny/novyny-aaui/aaui-zvernulasya-do-mizhnarodnykh-kompaniy-shchodo-neobkhidnosti-pruyunnennya-ekonomichnoyi-diyalnosti/>> дата звернення 15.12.2022.

та юридичні фірми світу. Так, закрили російські офіси або припинили обслуговувати клієнтів з РФ такі провідні міжнародні правничі компанії, як Linklaters, Dentons, Baker McKenzie, Allen&Overy, Norton Rose Fulbright, Freshfields Bruckhaus Deringer, Latham & Watkins, White & Case, Clifford Chance, Morgan Lewis & Bockius, KPMG, PwC, Deloitte, EY та інші.

Підсумовуючи, зазначимо, що під час війни перед частиною представників адвокатури все гостріше постало хрестоматійне гамлетівське питання – бути чи не бути в професії, піти чи залишитись? Негативна відповідь на нього не виключає можливості (доцільності) «перечекати» складні часи в інших юридичних іпостасях, зокрема, розглянути варіант тимчасового призупинення адвокатської діяльності та зайняття тими видами правничої роботи, в яких на сьогодні держава відчуває підвищену потребу.

Для тих адвокатів, які мають твердий намір продовжувати професійну практику, корисним є врахування розроблених нами рекомендацій щодо забезпечення ефективної адвокатської діяльності під час війни. Так, необхідно опанувати законодавчі новели, повністю або частково змінити спеціалізацію (за потреби), забезпечити максимальну економію та скоротити витрати (дистанційний формат роботи деяких фахівців дозволяє відмовитися від оренди частини офісних приміщень тощо); посилити технологічну стійкість інфраструктури шляхом диверсифікації джерел постачання енергії (електрогенератори, зарядні станції, power banks та ін.) та зв'язку (Starlink тощо), облаштувати укриття, забезпечити подальшу діджиталізацію операційних процесів, зокрема, інсталювати зручне й захищене програмне забезпечення, що дозволяє ефективно взаємо-

діяти із колегами та клієнтами, які перебувають на різних локаціях; зменшити часовий горизонт планування; оптимізувати графік роботи; забезпечити гнучкість гонорарної політики; у населених пунктах із обмеженим обсягом правових потреб збільшити надання допомоги, що гарантовано оплачується державою (безоплатної вторинної правової допомоги); виділити частину ресурсу на допомогу армії, патріотичне позиціонування та pro bono проекти; докласти вагомих зусиль щодо розширення клієнтського портфелю як за рахунок нерезидентів (стабільні валютні надходження із юрисдикцій, де відсутні військові дії), так й вітчизняних клієнтів, які розвивають свій бізнес за кордоном. Остання тенденція зумовлена виявленою в ході опитувань¹ глобальною зміною бізнес-стратегій багатьох українських підприємств, які в довоєнний період працювали на внутрішній ринку, а зараз планують експортну переорієнтацію власної діяльності, для правового супроводження якої їм необхідні юридичні радники, які розуміють клієнтську специфіку й готові рухатися за ними, удосконалювати свій фаховий потенціал.

Через війну значна кількість адвокатів виїхала за кордон. Конкретна статистика відсутня, але про це побічно свідчать дані ООН² щодо загального числа мігрантів з України, яких за процедурою тимчасового захисту було зареєстровано у Польщі (1,56 млн.), Німеччині (881 тис.), Чехії (488 тис.), Італії (169 тис.), Іспанії (166 тис.), Великобританії (161 тис.) та інших країнах.

Українські адвокати за кордоном стикнулися як із труднощами задоволення базових потреб (житло, харчування тощо), так й з проблемами реалізації своїх професійних можливостей. Перший різновид труднощів в основному було вирішено за допомогою урядових

¹ Регіональні результати дослідження стану та потреб бізнесу в умовах війни (27.06.2022) <<https://business.dia.gov.ua/en/cases/novini/regionalni-rezultati-doslidzenna-stanu-ta-potreb-biznesu-v-umovah-vijni>> дата звернення 15.12.2022.

² Refugees from Ukraine registered for temporary protection or similar national protection schemes in Europe (15.12.2022) <<https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>> дата звернення 15.12.2022.

програм приймаючих держав та міжнародних гуманітарних установ, а також ініціатив окремих іноземних адвокатів та їх професійних організацій.

Натомість питання допуску українських адвокатів до європейських ринків виявилось набагато складнішим. Рада адвокатур та правових товариств Європи (Council of bars and law societies of Europe – далі ССВЕ) 24 червня 2022 року ухвалила рекомендацію¹ професійним асоціаціям адвокатів сприяти на національному рівні в межах компетенції спрощенню формальних вимог до визнання професійної кваліфікації українських адвокатів. Разом з тим, для забезпечення повноцінного доступу цієї рекомендації недостатньо, оскільки необхідним є внесення змін до законодавства відповідних держав ЄС, їх узгодження із правилами та виключеннями Генеральної угоди з торгівлі послугами (General agreement on trade in services).

З огляду на те, що адвокатський фах значною мірою є національною професією, об'єктивними перешкодами для швидкого початку зарубіжної адвокатської практики стали мовний бар'єр й недостатність знань законодавства приймаючої країни та практики його застосування. Важко встановити контакт й налагодити довірливі відносини із потенційним клієнтом, якщо не знаєш мови або володієш нею у недостатньому обсязі.

Тож за своїм профілем змогла розпочати роботу невелика частина українських адвокатів, які раніше мали доступ до практики у відповідній країні (наприклад, деякі українські адвокати раніше отримали можливість здійснювати діяльність як solicitor в Англії або Rechtsanwalt в Німеччині) або набули

статус «адвоката іноземної держави» чи аналогічний йому (дозволяє надавати допомогу, як правило, лише з питань міжнародного права та законодавства країни, в якій вони отримали право на заняття адвокатською діяльністю) або інший відмінний від адвоката статус із значно меншим обсягом правових можливостей.

Для решти залишилася можливість дистанційної роботи із українськими клієнтами, навчання (стажування), зміни роду занять або припинення будь-якої, в тому числі правничої активності, й існування за рахунок соціальних виплат. В останньому випадку зростає питома вага економічно неактивної частки в професії й підвищується ризик декваліфікації (втрати навичок) адвокатського корпусу.

Варто зазначити, що ССВЕ сформулила перелік контактних пунктів у кожній країні ЄС, до яких можуть звернутися люди, які були вимушені виїхати з України, за юридичною допомогою.

Розуміючи потреби українських адвокатів щодо безкоштовного навчання мови та права країни перебування, зарубіжні професійні асоціації адвокатів прагнули допомогти колегам із охопленої війною країни. Так, НААУ спільно із Округною радою адвокатів у Кракові проведений курс підвищення кваліфікації для українських адвокатів у Польщі², британська юридична спільнота надала можливість українським адвокатам пройти безкоштовний курс юридичної англійської мови³. Словацька адвокатська палата запропонувала українським адвокатам, які перебувають у Словаччині, бути працевлаштованими в словацькі адвокатські компанії та фірми як спеціалісти права, а також сплатити фінансо-

¹ ССВЕ recommendation on qualifications of Ukrainian lawyers (24.06.2022) <https://www.ccbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/INTERNATIONAL_LEGAL_SERVICES/ILS_Position_papers/EN_ILS_20220624_CCBE-recommendation-on-qualifications-of-Ukrainian-lawyers.pdf> дата звернення 15.12.2022.

² Оголошуємо про проведення курсу з підвищення кваліфікації для українських адвокатів у Польщі <<https://radako.com.ua/news/ogoloshuiemo-pro-provedennya-kursu-z-pidvishchennya-kvalifikaciyi-dlya-ukrayinskih--advokativ-u>> дата звернення 15.12.2022.

³ Представник НААУ в Шотландії допомагає українським адвокатам у перекваліфікації та працевлаштуванні (2022) 10 *Вісник Національної асоціації адвокатів України* 10–11.

ву допомогу українським адвокатам для проходження стажування¹ тощо. Вагомою стала фінансова підтримка українській адвокатурі з боку іноземних колеґ, що склала більше 430 тис. доларів².

Очевидно, що через об'єктивні обставини (загибель, поранення, полон, зникнення без вісти за особливих обставин, евакуація за кордон або вимушена внутрішня міґрація, знищення або критичне руйнування офісу, окупація території, вступ до лав ЗСУ тощо) та суб'єктивні причини (небажання виконувати професійні обов'язки через страх, невизначеність, ступор, колабораційні дії тощо) не всі елементи системи адвокатури під час війни зможуть продовжувати виконувати поставлені перед ними завдання, причому це стосується як підсистеми організаційних форм адвокатської діяльності (індивідуально практикуючі адвокати, адвокатські бюро та об'єднання), так й підсистеми адвокатського самоврядування.

Отже, актуалізується питання забезпечення стійкості системи адвокатури під час війни, адже остання реалізує важливі публічні функції.

На відміну від представників правничої професії, які перебувають у штаті державних органів (судді, прокурори), чинне законодавство не зобов'язує організаційні форми адвокатської діяльності виїхати з окупованої території. Попри дискусійність такої позиції законодавця, певна логіка в цьому існує, оскільки в адвокатів є потенціал для обстоювання прав громадян, зокрема, перед окупаційною адміністрацією.

Разом з тим, застосування аналогічного підходу до органів адвокатського самоврядування, з нашої точки зору, є недо-

речним, адже останні реалізують значний обсяг представницьких, нормотворчих, кваліфікаційно-дисциплінарних та інших повноважень, адмініструють широкий масив персональних даних, архівів тощо. Правилами ведення діловодства цих органів передбачено зберігання бланків, печаток, штампів, справ про складання кваліфікаційних іспитів (допуск), проходження стажування, дисциплінарних справ тощо.

Своєчасне вивезення таких матеріалів (передусім, пов'язаних із складанням кваліфікаційних іспитів, стажуванням тощо) дозволяє оперативно продовжити виконання відповідних функцій на новому місці, забезпечити безперебійність й наступність роботи. Водночас, правовий обов'язок евакуації матеріалів діловодства органів адвокатського самоврядування на сьогодні не визначений. Вивчення практики показує неодноманітні підходи щодо вирішення цього питання. Так, Рада адвокатів Вінницької області повідомила, що вжила всіх заходів щодо збереження відповідних архівів та обліків Ради адвокатів та КДКА Вінницької області³. У Раді адвокатів Миколаївської області прийнято рішення про видачу адвокатам на їх вимогу особистих справ для подальшого самостійного зберігання⁴. У порівняльному аспекті також відомо, що чимало судів та органів правопорядку не встигли евакуювати судові справи й матеріали кримінальних проваджень.

Викладене зумовлює необхідність нормативної регламентації обов'язку органів адвокатського самоврядування евакуювати відповідні матеріали діловодства у випадку оголошення стану війни або запровадження воєнного стану, наяв-

¹ Словаччина скасувала внесок за внесення до реєстру адвокатів та запровадила стипендії за стажування для адвокатів України (2022) 3–5 *Вісник Національної асоціації адвокатів України*. 13–14.

² Звіт про міжнародну благодійну допомогу українським адвокатам (лютий-листопад 2022 року) <https://unba.org.ua/assets/uploads/news/zvity/Report%20on%20international%20charitable%20assistance_UNBA_UKR%2009.12.2022.pdf> дата звернення 15.12.2022.

³ Щодо збереження архівів та обліків Ради адвокатів та КДКА Вінницької області <<http://osav.vn.ua/2022/03/01/щодо-збереження-архівів-та-обліків-ра/>> дата звернення 15.12.2022.

⁴ А Зінченко, Інституціоналізація адвокатського самоврядування в Україні на прикладі Ради адвокатів Миколаївської області у період воєнного стану 2022 року (2022) 12 *Вісник Національної асоціації адвокатів України* 24–33.

ності загрози військового захоплення населеного пункту, в якому розташований такий орган.

Наведене вище розмаїття об'єктивних та суб'єктивних обставин, що можуть перешкодити адвокату продовжити надання правничої допомоги під час війни, актуалізує потребу удосконалення правових засад заміни адвоката, й передусім передачі матеріалів його адвокатських досьє. У цьому зв'язку слід підтримати висловлену в літературі¹ думку щодо наділення ради адвокатів регіону правом вирішення питання щодо передачі справи на підставі відповідного звернення клієнта та надання підтверджуючих документів про укладення договору про надання правової допомоги. Очевидно, що питання ведення адвокатського досьє може постати не тільки у зв'язку із заміною адвоката, але й забезпечення ним ефективної поточної роботи, належної охорони адвокатської таємниці. Тож нижче нами пропонується конкретна редакція правової норми, що враховує окреслені аспекти.

Висновки. Таким чином, в умовах повномасштабної війни українська адвокатура зазнала тяжких випробувань, що відрізнялися у географічному, хронологічному та секторальному вимірах, водночас професійна спільнота продемонструвала наявність достатнього ресурсу міцності та інституціональної стійкості, для подальшого посилення якої доцільно доповнити Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» статтею 58–1 «Особливості організації роботи адвокатури в умовах війни або воєнного стану» наступного змісту:

«У випадку оголошення стану війни або запровадження воєнного стану, наявності загрози військового захоплення населеного пункту та/або приміщення, яке є робочим місцем адвоката, в разі ведення адвокатського досьє у паперовій формі адвокат зобов'язаний завчасно вивезти його до підконтрольної уряду України території, або розмістити в електронному вигляді у захищеному хмарному сховищі, або знищити адвокатське досьє, окрім оригіналів документів, переданих клієнтом.

В разі призову адвоката на військову службу, загибелі, полону, зникнення без вісти за особливих обставин, відмови від виконання своїх обов'язків, виїзду за кордон або іншого регіону України, що фактично унеможлиблює подальше виконання ним договору про надання правової допомоги (доручення органу, уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги) представник ради адвокатів регіону сприяє передачі матеріалів адвокатського досьє, в тому числі оригіналів документів, що належать клієнту, іншому адвокату, кандидатура якого погоджена із клієнтом, або клієнту на підставі звернення клієнта й документальних даних, що підтверджують укладання договору про надання правової допомоги (видачу доручення органу, уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги).

За наявності умов, визначених у частині першій цієї статті, в кожному органі адвокатського самоврядування утворюється комісія з питань евакуації, розробляється план її проведення, затверджується номенклатура справ і матеріальних цінностей, що підлягають евакуації, забезпечується своєчасне її здійснення».

¹ Л Остафійчук, Цифровізація діяльності адвоката як спосіб захисту прав клієнта на професійну правничу допомогу в умовах воєнного стану / ред. Н Бакаянова. *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє*: матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф. (Фенікс, 2022) 66–70.

REFERENCES

LIST OF LEGAL DOCUMENTS

LEGISLATION

1. Pro vnesennja zmin ta dopovnenj do Reglamentu VKDKA, Reglamentu KDKA rehionu ta Polozhennja pro porjadok pryjnjattja ta rozhljadu skargh shhodo nenalezhnoji povedinky advokata, jaka mozhe maty naslidkom jogho dyscyplinarnu vidpovidalnistj: Rishennja Rady advokativ Ukrainy [On the introduction of amendments and additions to the Regulations of the HQDCA, the Regulations of the QDCA and the Regulations on the procedure for accepting and reviewing complaints regarding the advocate's misbehavior that may result in his disciplinary responsibility: Decision of the Council of advocacy of Ukraine] № 34 vid 25.03.2022 <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2022-03-25-r-shennya-rau-34_625694d14f74f.pdf> data zvernennya 15.12.2022 [in Ukrainian].
2. Pro zakryttja dlja publichnogho dostupu personaljnykh danykh advokativ u Jedynomu rejestrji advokativ Ukrainy na period zaprovadzhenja vojennoho stanu: Rishennja Rady advokativ Ukrainy [On the closure for public access of personal data of advocates in the Unified register of advocates of Ukraine for the period of martial law: Decision of the Council of advocacy of Ukraine] № 22 vid 02.03.2022 <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2022-03-02-r-shennya-rau22_62443775bd_f77.pdf> data zvernennya 15.12.2022 [in Ukrainian].
3. Pro zatverdzhennja Rezoluciji shhodo neprypustymosti ta rizke zasudzhennja vijsjkovykh dij Rosijskoho Federaciji proty Ukrainy: Rishennja Rady advokativ Ukrainy [On the approval of the Resolution on the inadmissibility and sharp condemnation of the military actions of the Russian Federation against Ukraine: Decision of the Council of advocacy of Ukraine] № 26 vid 04.03.2022 <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2022-03-04-r-shennya-rau-26_624ad437403fc.pdf> data zvernennya 15.12.2022 [in Ukrainian].

BIBLIOGRAPHY

AUTHORED BOOKS

4. Ivanyckyj S, *Teoretychni osnovy orghanizaciji advokatury v Ukraini: pryncypy ta systema* [Theoretical foundations of the organization of advocacy in Ukraine: principles and system] (Interservis, 2017) 800 [in Ukrainian].
5. Maslow A, *Motivation and personality* (Harper & Row Publishers, 1970) 369 [in English].
6. Pohoretskyi M A, Yanovska O H, *Advokatura Ukrainy* [Bar of Ukraine] (Kyiv, Yurinkom Inter, 2014) 368 [in Ukrainian].
7. *Zakon Ukrainy «Pro advokaturu ta advokatsku diialnistj»: naukovo-praktychnyi komentar. 2-he vyd. zi zmin. ta dopovn.* [The Law of Ukraine «On Advocacy and Advocacy»: a scientific and practical commentary. 2nd edition from changes and additional] / Pohoretskyi M A, Yanovska O H, Kuchynska O P ta in. (Kyiv, Alerta, 2019) 346 [in Ukrainian].

JOURNAL ARTICLES

8. Khotynska-Nor O, Bakaianova N 'Transformation of Bar in Wartime in Ukraine: on the Way to Sustainable Development of Justice (On the Example of Odesa Region)' (2022) 3 *Access to Justice in Eastern Europe* 146–154 [in English].
9. Predstavnyk NAAU v Shotlandiji dopomaghaje ukrajinsjkym advokatom u perekvalifikaciji ta pracevlashtuvanni [The UNBA representative in Scotland helps Ukrainian advocates in retraining and employment] (2022) 10 *Visnyk Nacionalnoji asociaciji advokativ Ukrainy* 10–11 [in Ukrainian].
10. Sajenko V, Kharenko M, Svitlo v temrjavi [Light in the dark] *Jurydychna praktyka* (Kyjiv, 01 ghrudnja 2022) <https://pravo.ua/articles_category/top-50-providnykh-iurydychnykh-firm-ukrainy-2022/> data zvernennya 15.12.2022 [in Ukrainian].
11. Slovachchyna skasuvala vnesok za vnesennja do rejestrju advokativ ta zaprovadyla stypendiji za stazhuvannja dlja advokativ Ukrainy [Slovakia canceled the fee for entry into the register of advocates and introduced training scholarships for advocates of Ukraine] (2022) 3–5 *Visnyk Nacionalnoji asociaciji advokativ Ukrainy* 13–14 [in Ukrainian].
12. Zaborovskij V, Orlova O, Manjuk V, Osoblyvosti profesijnosti dijajnosti advokata ta ukrajinsjkoho advokatury v umovakh vojennoho stanu [Peculiarities of the professional activity of a advocate and the ukrainian advocacy in the conditions of martial law] (2022) 3 *Analitychno-porivnjajlne pravoznavstvo* 279–285 [in Ukrainian].
13. Zinchenko A, Instytucijalizacija advokatsjkogho samovrjaduvannja v Ukraini na prykladi Rady advokativ Mykolajivsjkoho oblasti u period vojennoho stanu 2022 roku [Institutionalization of advocate's self-

government in Ukraine on the example of the Bar council of the Mykolaiv region during the period of martial law in 2022] (2022) 12 *Visnyk Nacionalnoji asociaciji advokativ Ukrainy* 24–33 [in Ukrainian].

CONFERENCE PAPERS

12. Ostafijchuk L, Cyfrovizacija dijajlnosti advokata jak sposib zakhystu prav klijenta na profesijnu pravnychu dopomoghu v umovakh vojennoho stanu [Digitization of the advocate's activity as a way to protect the client's rights to professional legal assistance in martial law conditions] Bakajanova N (red), *Advokatura: mynule, suchasnistj ta majbutnje: materialy XII Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* [Advocacy: past, present and future: materials of the XII International. science and practice conf.] (Feniks, 2022) [in Ukrainian].

13. Stefanchuk M, Derzhavna pravova polityka u sferi advokatury ta advokatsjkoji dijajlnosti: aktualjnyj vymir [State legal policy in the field of advocacy and advocate's activity: current dimension] / Bakajanova N (red), *Advokatura: mynule, suchasnistj ta majbutnje: materialy XII Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* [Advocacy: past, present and future: materials of the XII International. science and practice conf.] (Feniks, 2022) [in Ukrainian].

WEBSITES

14. CCBE recommendation on qualifications of Ukrainian lawyers. 24.06.2022. <https://www.ccbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/INTERNATIONAL_LEGAL_SERVICES/ILS_Position_papers/EN_ILS_20220624_CCBE-recommendation-on-qualification_of-Ukrainian-lawyers.pdf> accessed 15.12.2022 [in English].

15. Refugees from Ukraine registered for temporary protection or similar national protection schemes in Europe (15.12.2022). <<https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>> accessed 15.12.2022 [in English].

16. The Ukrainian Advocates' Association cannot stay away from the current events in our country. 26.02.2022. <<https://www.uaa.org.ua/novyny/novyny-aau/the-ukrainian-bar-association-cannot-stay-away-from-the-current-events-in-our-country/>> accessed 15.12.2022 [in English].

17. United Nations High Commissioner for Refugees. Ukraine situation. 16 December 2022. <<file:///C:/Users/user/Downloads/20221216%20Ukraine%20situation%20flash%20update%20No%2037.pdf>> accessed 15.12.2022 [in English].

18. AAU zvernulasja do mizhnarodnykh kompanij shhodo neobkhidnosti prypynennja ekonomichnoji dijajlnosti na terytoriji RF [AAU appealed to international companies regarding the need to stop economic activity on the territory of the Russian Federation.]<<https://www.uaa.org.ua/novyny/novyny-aau/aau-zvernulasja-do-mizhnarodnykh-kompanij-shhodo-neobkhidnosti-prypynennja-ekonomichnoyi-dijajlnosti/>> data zvernennja 15.12.2022 [in Ukrainian].

19. APU zaklykala IBA, ABA ta NYSBA vykljuchyty z chlenstva predstavnykiv Rosijskoho Federaciji. 01 bereznja 2022 roku [UBA called on IBA, ABA and NYSBA to exclude representatives of the Russian Federation from membership]<<https://uba.ua/ukr/news/8999/>> data zvernennja 15.12.2022 [in Ukrainian].

20. APU z 4 zhovtnja vidkryvaje dlja svojikh chleniv bezkoshtovnyj kovorkingh u Kyjevi [Starting from October 4, UBA opens a free co-working space in Kyiv for its members.]<<https://uba.ua/ukr/news/9383/>> data zvernennja 15.12.2022 [in Ukrainian].

21. Asociacija pravnykiv Ukrainy vystupyla z oficijnoju zajavoju shhodo vijsjkovykh dij Rosijskoho Federaciji proty Ukrainy. 24 ljutogho 2022 roku [The Ukrainian Bar Association issued an official statement regarding the military actions of the Russian Federation against Ukraine]<<https://uba.ua/ukr/news/8974/>> data zvernennja 15.12.2022 [in Ukrainian].

22. Batjuk O, Mizhnarodna konfighuraciona [International configuration] Jurydychna praktyka (Kyjiv, 01 ghрудnja 2022) <https://pravo.ua/articles_category/top-50-providnykh-irydychnykh-firm-ukrainy-2022/> data zvernennja 15.12.2022 [in Ukrainian].

23. Ljudy, resursy, pidtrymka, vzajemodija: jak narazi pochuvajetsja ukrajinsjkyj jurbiz (opytuvannja Asociaciji pravnykiv Ukrainy) [People, resources, support, interaction: how does the ukrainian legal profession feel at the moment (survey of the Ukrainian Bar Association)]<<https://uba.ua/ukr/news/9170/>> data zvernennja 15.12.2022 [in Ukrainian].

24. Minekonomiky poperednjo ocinjuje padinnja VVP v 2022 roci na rivni 30,4% [The Ministry of economy preliminarily estimates the drop in GDP in 2022 at the level of 30.4%]<<https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=4470bafb-5243-4cb2-a573-5ba15d9c8107&title=MinekonomikiPoperedno>> data zvernennja 15.12.2022 [in Ukrainian].

25. Mizhnarodna orghanizacija z mighraciji OON. Zvit pro vnutrishnje peremishhennja v Ukraini: opytuvannja zaghaljnogho naselennja raund 11. 25 lystopada – 5 ghрудnja 2022 roku [UN International Organization for Migration. Report on internal displacement in Ukraine: general population survey] <file:///C:/Users/user/Downloads/IOM_Gen%20Pop%20Report_R11_IDP_UKR.pdf> data zvernennja 15.12.2022 [in Ukrainian].

26. Ogholoshujemo pro provedennja kursu z pidvyshhennja kvalifikaciji dlja ukrajinsjkykh advokativ u Poljszhi [We announce the holding of a training course for ukrainian advocates in Poland]<<https://radako.com.ua/news/ogoloshuiemo-pro-provedennya-kursu-z-pidvishchennya-kvalifikaciyi-dlya-ukrayinskih-advokativ-u-data-zvernennya-15.12.2022> [in Ukrainian].

27. Pravovi potreby naselennja i biznesu v Ukraini. Rezuljtaty ekspertnogho opytuvannja (2022). Vseukrajinsjka koalicija z nadannja pravovoji dopomoghy [Legal needs of the population and business in Ukraine. Results of the expert survey. All-Ukrainian Coalition for Legal Aid]<<https://www.ucla.org.ua/?p=1560>> data zvernennya 15.12.2022 [in Ukrainian].

28. Reghionaljni rezuljtaty doslidzhennja stanu ta potreb biznesu v umovakh vijny (27.06.2022) [Regional results of the study of the state and needs of business in the conditions of war]<<https://business.diaa.gov.ua/en/cases/novini/regionalni-rezultati-doslidzenna-stanu-ta-potreb-biznesu-v-umovah-vijni>> data zvernennya 15.12.2022 [in Ukrainian].

29. Rijako Je. Popyt na jurydychni poslughy: oghljad analytyky Google za ljutyj-kvitenj 2022 r. [Demand for legal services: overview of Google analytics for February-April 2022.]<<https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/-popit-na-yuridichni-poslugi-oglyad-analitiki-google-za-lyutyikviten-2022-r.html>> data zvernennya 15.12.2022 [in Ukrainian].

30. Shhodo zberezhennja arkhiviv ta oblikiv Rady advokativ ta KDKA Vinnycjkoji oblasti. [Regarding the preservation of archives and records of the Bar Council and QDCA of Vinnytsia region]<<http://osav.vn.ua/2022/03/01/щодо-збереження-архівів-та-обліків-ра/>> data zvernennya 15.12.2022 [in Ukrainian].

31. Shhonajmenshe 5 miljjoniv ljudej v Ukraini vtratyly robotu – Minekonomiky [At least 5 million people in Ukraine have lost their jobs – Ministry of Economy]<<https://www.epravda.com.ua/news/2022/11/20/694040/>> data zvernennya 15.12.2022 [in Ukrainian].

32. Stan ta potreby biznesu v umovakh vijny: rezuljtaty opytuvannja v lystopadi 2022 roku [The state and needs of business at war: results of the november 2022 survey.]<<https://business.diaa.gov.ua/cases/novini/stan-ta-potrebi-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvanna-v-listopadi-2022-roku>> data zvernennya 15.12.2022 [in Ukrainian].

33. Zvit pro mizhnarodnu blaghodijnu dopomogu ukrajinsjkykh advokatam (ljutyj-lystopad 2022 roku). [Report on international charitable assistance to ukrainian advocates]<https://unba.org.ua/assets/uploads/news/zvity/Report%20on%20international%20charitable%20assistance_UNBA_UKR%2009.12.2022.pdf> data zvernennya 15.12.2022 [in Ukrainian].

34. Zvit «Shvydka ocinka zavdanoji shkody ta potreb na vidnovlennja – serpenj 2022» spiljno pidghotovlenyj Svitovym bankom, Urjadom Ukrainy ta Jevropejskoju Komisijeju. [The report «Rapid assessment of damage and recovery needs – august 2022»]<<https://documents1.worldbank.org/curated/en/099545009082226957/pdf/P1788430ed0fce0050b9870be5ede7337c6.pdf>> data zvernennya 15.12.2022 [in Ukrainian].

Ivanitsky S. O.

Doctor of Law Sciences, associate professor, professor at the department of economic security and financial investigations of National academy of internal affairs

ORCID ID: 0000-0002-8426-100X

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2022.3-4/73-88>

UKRAINIAN ADVOCACY IN WAR CONDITIONS: NATIONAL AND FOREIGN CONTEXT

Abstract. *The article explored the issues of the functioning of the advocacy during the russian--ukrainian war. The main challenges that were put before ukrainian advocates within the country and abroad were analyzed. Ways of solving the difficulties associated with the war were identified.*

The purpose of the article is to analyze the problems and trends in the development of the ukrainian advocacy during a full-scale war, formulate recommendations and proposals for improving the stability of its functioning in a crisis.

The paper drew attention to the fact that during the war the needs of clients and lawyers changed, in particular, security needs and physiological needs became priority, the number of clients decreased, so a significant part of the lawyer profession was on the verge of survival.

A generalization of the practice of the functioning of the legal profession during a full-scale war allowed the author to define out the following general stages of its development: 1) shock; 2) survival; 3) restoration and gradual performance to pre-war indicators, expansion of potential.

The article formulated practical recommendations for ensuring effective advocate's activity, as well as maintaining the stability of the advocacy system during the war.

The necessity of normative regulation of the obligation of the bodies of the advocate's self-government to evacuate the relevant materials of office work was argued in the event of a declaration of a state of war or the introduction of martial law, the presence of a threat of military seizure of the community in which such a body is located.

It was concluded that in the conditions of a full-scale war, the ukrainian advocacy experienced severe trials, which differed in geographical, chronological and sectoral aspects, while at the same time, the professional community demonstrated the existence of a sufficient resource of strength and institutional stability, for the further strengthening of which the need to amend the Law of Ukraine «On the advocacy and advocate's activity» was justified.

Keywords: *advocate, advocacy, war, advocate's dossier, martial law, blackout, organizational forms of the advocate's activity.*